

multiculturalism, economic bases for modernization of education, continuity of higher economic education. Based on the analysis of normative and legal documents regulating the activity of higher education in Ukraine, the ways of implementing high educational standards, as well as the ways of implementing the experience of the Republic of Poland in the professional training of specialists in the economic branch in Ukraine, are defined. The main paradigm of higher economic education is determined. The main components of the higher economic education of Ukraine are revealed in the form of the content and organizational and educational technologies to ensure the quality of education. The directions of application of the experience of the Republic of Poland in the Ukrainian system of higher economic education, as well as the means and ways of shaping economic behavior are analyzed. The problem field of tasks addressing the modern economic consciousness in specialists of the economic branch and their competitiveness in today's job market is outlined. Three main models of transformational shifts in the sphere of higher education in Ukraine are covered for ever greater life challenges.

Keywords: higher education, models of the educational system, training, specialists in the economic field.

Матеріал надійшов 30.08.2017

УДК 316.6:[340:316.344]

Забузова О. В.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИХОВАННЯ У ВНЗ УКРАЇНИ

У статті сформульовано положення про необхідність процесу виховання у вітчизняних ВНЗ, про потребу розробки концепцій та програм для виховання нинішніх студентів. Наведені у статті витяги із законів України демонструють запит держави до вищої школи щодо формування якостей своїх молодих громадян.

Ключові слова: ВНЗ, виховання, Закон України «Про вищу освіту», компетентність, цінності, підготовка еліт у ВНЗ.

Про теорію та практику виховання студентів і студенток у вітчизняних ВНЗ написано чимало у наукових монографіях, статтях, підручниках, посібниках. Водночас низка керівників провідних вищих навчальних закладів, і не тільки українських, стверджують, що університети цим питанням не повинні опікуватися.

Почнемо з визначень. Згідно з English Oxford Living Dictionaries освіта (*англ.* education) (переклад з англійської тут і далі наш. – О. З.) – це «вихованість, виховання, вишкіл, навчання, освіта, освіченість, підготовка» та «процес передачі та отримання систематичних інструкцій, здебільшого у школах та університетах» [17]. «Education – виховання, освіта, навчання» [11, с. 176], «Education – 1) освіта, просвітництво, навчання; 2) виховання, розвиток (характеру, здібностей); 3) культура та освіченість» [3, с. 146], – дещо

варіюють порядок понять українські словники. «The All Nations English Dictionary» трактує це слово, у першу чергу, як розвиток розуму і характеру, і вже у другу як «систему підготовки та отримання інструкцій, особливо для дітей та молоді» [18, р. 205]. Отже, наведені приклади з сучасних і цілком поважних джерел демонструють природну притаманність поняття «виховання» освіті взагалі, а отже, і всім її рівням, і вищому також. Комплексне визначення виховання подає «Український педагогічний словник», це «...вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському і культурному житті суспільства» [5, с. 53]. Завдання та закономірності виховання студентів вивчали й описували у своїх працях такі відомі українські вчені, як В. Аксьонова, А. Алексюк, М. Артюшина,

З. Мойсеюк, В. Свистун, М. Фіцула, В. Ягупов. Отже, запитання, винесене у заголовок, отримує на нашу думку, позитивну відповідь. Освіта як процес, сторонами якого є навчання і виховання, освіта як процес та результат навчання та виховання, залишається цілком актуальним.

Виклад основного матеріалу. Розпад СРСР, колись могутньої держави, призвів до краху економіки, занепаду науки, кризи освіти. Були піддані сумніву, принижені і практично знищені гасла, під якими будувалось суспільство однієї шостої частини світу упродовж життя декількох поколінь. Комуністичну ідеологію було затавровано, поняття з означеннями «марксистсько-ленінський», «інтернаціональний», «комуністичний», «соціалістичний» тощо автоматично стали непристойними, забороненими. Оскільки мораль була уміло прив'язана до ідеології (нагадаймо «Моральний кодекс будівника комунізму»), який створила група консультантів на замовлення парт-апарату, при цьому автори свідомо поєднали комуністичні постулати і загальнолюдські та християнські цінності) [13] і відповідними кліше був наповнений весь інформаційний простір, то роз'єднати ці поняття виявилось непросто.

Звісно, можна сперечатись (а краще – досліджувати) питання про те, як радянські люди сприймали дискурс моральності у ідейно-політичному контексті, наскільки дотримувались його у житті та як при цьому виховували молодь, але наявність певного образу – ідеалу людини із зазначеними якостями – заперечувати неможливо, як і те, що формувати таку людину повинні були освітні заклади. Наприклад, ось що було зазначено в Законі СРСР про освіту (переклад з російської тут і далі наш. – *О. З.*): «Головними завданнями вищих навчальних закладів є: ... виховання студентів ідейно переконаними, активними будівниками комуністичного суспільства з високими громадянськими та моральними якостями, колективістами, патріотами й інтернаціоналістами, готовими до захисту соціалістичної Батьківщини; виховання відповідального, творчого ставлення до навчання та праці, дисципліни, організованості, високої культури, дбайливого ставлення до соціалістичної власності; екологічне виховання; правове виховання, формування свідомого ставлення до суспільного обов'язку, правам та обов'язкам громадян; формування високих естетичних смаків; фізичне виховання, зміцнення здоров'я студентів...» [6]. Ми свідомо навели таку довгу цитату, щоб мати повну картину для подальшого порівняння та аналізу теми нашого дослідження, а також наголошуємо, що ми не даємо оцінку ідеології, але звертаємо

увагу на розуміння тогочасною владною верхівкою важливості цілеспрямованого, організованого впливу на формування молодих поколінь. Цікаво, що відповідний український закон був лаконічнішим і зобов'язував ВНЗ до «виховання у студентів високих моральних якостей, комуністичної свідомості, культури, соціалістичного інтернаціоналізму, радянського патріотизму, готовності до захисту соціалістичної Батьківщини; фізичної підготовки студентів» [7]. Останній в історії УРСР Закон «Про освіту», прийнятий у травні 1991 р., все ще визначав освіту саме як навчально-виховний процес, а студентів, аспірантів та, навіть, докторантів – як його учасників. Науково-педагогічні працівники мали, зокрема, такі обов'язки: «настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості, інших добродійностей; виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни; готувати учнів та студентів до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами» [8]. На нашу думку, цей припис добре визначає і якісний взірць для формування особистості громадянина, і тих, хто має орієнтуватись на нього у своїй професійній діяльності.

Перехід до теперішнього економічного устрою призвів не лише до перегляду сфери гуманітарних і соціальних знань та відповідної зміни світогляду, а й до утвердження, по суті, ринкових цінностей у суспільстві. Французький філософ Ален де Бенуа писав (і це стосується не лише України, а й сучасного світу загалом): «Буржуазія як окремий клас суспільства майже зникла, але існує та поширюється в ньому як людський тип чи прийнятий образ мислення. Буржуазні цінності, дух буржуазності досягли найвищої точки підйому» [1]. Дуже швидко, за історичними мірками – миттєво, на всьому пострадянському просторі «рівність, братерство та чесна праця на благо суспільства» відійшли у минуле, натомість найнеобхіднішою якістю стала здатність до комерції. Суспільний загал відтоді створив запит на індивідуалізм, конкурентоспроможність, лідерство, успіх тощо. Звісно, що ці, як і будь-які інші якості, можуть бути закладені з малих років, але розвиватись і формуватись вони все одно

будуть саме в період юності, коли молоді люди перебувають у фазі пошуку й творення себе та своєї ідентичності. Дослідники пропонують різні вікові (інколи дуже розмиті) межі цього складного для кожної особистості періоду, але у будь-якому випадку означений процес відбувається саме під час навчання у ВНЗ, хоч і починається у школі [15; 16]. Звісно, на ідентифікацію людини впливає належність до певної спільноти. Чи треба доводити, що ВНЗ – це все ж таки колектив? Наприклад, коли ми кажемо: «могилянці», то передбачаємо певний набір особистісних якостей, притаманний саме тим, хто навчається, чи навчався, чи працює в НаУКМА (аналіз рис, загалом могилянцям притаманних, може бути предметом окремого дослідження). Згадаймо, наприклад, як В'ячеслав Степанович Брюховецький від середини 1990-х і на початку 2000-х рр. проголошував: «Ми виховуємо еліту» і як могилянські випускники всотали цей постулат (зауважимо, що він вживав саме слово «виховуємо!»). Відбір до Національного університету «Києво-Могилянська академія» насправді завжди давав і дає підстави вважати студентів НаУКМА найкращими (*фр.* elite – вибране, найкраще). Нині гасло про елітарність не звучить на могилянських теренах і, ризикнемо припустити, через такі причини: брак суворих вимог та відповідного вишколу, які завжди супроводжували освіту аристократів у спеціальних пансіонах, брак цілеспрямованої діяльності з виховання манер та поведінки, які б відповідали заявленому поняттю, зрештою, взагалі через кризу української еліти як такої: більшість «обраних», які очолювали або нині керують нашою країною, навряд можна вважати взірцем для молоді. Головним у підготовці «найкращих» для країни має стати принцип «правити, керувати народом означає йому служити» (що, власне, закладено у саму назву «державний службовець»). Високе становище у суспільстві зобов'язує до високих моральних якостей, а усвідомлення великих і малих можливостей має йти у парі із розумінням своєї за них відповідальності. Ці та інші речі, необхідні для виховання не лише претендентів до елітних кіл, цікаво описує у своїй книзі О. Муравйова [10] та фактично спонукає до принципових питань про виховання особистості взагалі: орієнтація на ідеал чи на успіх? намагаться бути взірцем чи лідером? що буде найкращим для конкретного індивіда і його спільноти? На нашу думку, саме вищі навчальні заклади мають достатній науковий потенціал (філософський, педагогічний, психологічний) для пошуку теоретичних концепцій для відповідей на

поставлені запитання, а також можливість апробації винайдених моделей на власних теренах. НаУКМА як заклад, котрий започаткував в Україні незалежне тестування, два рівні вищої освіти, кредитно-рейтингову систему навчання, програми PhD, став осередком широкого соціально-психологічного експерименту, і цей могилянський досвід тепер можуть вивчати фахівці з психологічних та педагогічних наук.

Зважаючи на вимоги глобалізації, зокрема створення єдиного європейського простору вищої освіти (Education Higher Education Area (ЕНЕА)), в Україні у 2014 р. було прийнято Закон «Про вищу освіту», наріжним каменем якого є автономія ВНЗ. Щодо аспектів, які нас цікавлять, то у Розділі I зазначено про «...світоглядні та громадянські якості, морально-етичні цінності, здобуті у вищому навчальному закладі» (п. 5), а п. 13 «об'єднує» їх у поняття компетентності, яке досі викликає багато запитань [4; 14]. Але це ж навіть не освіченість, лише якої теж замало, про що писав, зокрема, відомий російський вчений, академік В. Бехтерев «Якщо освіта спрямована на примноження людських знань, і, як наслідок, збільшення ерудиції, то виховання розвиває розум людини..., слугує облагородженню душевних якостей»; «...хоч би яка людина була освічена... якщо її почуття залишилися на рівні обмеженого егоїзму... то вся її освіта з погляду суспільної користі буде простим баластом... або слугуватиме створенню згубного члена суспільства» [2, с. 41]. Схоже на те, що освітній процес зовсім скоро буде визначений як процес набуття компетентностей, що несе загрозу його перетворення на систему продажів «навчальних послуг» і знищення самої можливості здійснення виховних актів. Подібну небезпеку підкріплює збільшення дистанції між учасниками освітнього процесу через широке застосування тестових технологій і використання сучасних електронних засобів, які мало би слугувати виключно об'єктивності у оцінюванні студентів та викориненню корупції у сфері вищої освіти. Однак зменшення персональної взаємодії між спудеями та викладачами призводить також до відчуження між ними та звужує шляхи для виконання основних завдань вищого навчального закладу, записаних у чинному Законі України «Про вищу освіту», таких як «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності...» (Розділ VI, ст. 26), Закон зобов'язує усіх працівників ВНЗ «...прищеплювати студентам

любов до України, виховувати їх у душі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України; розвивати в осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, самостійність, ініціативу, творчі здібності» (ст. 58). Оскільки такі вимоги стосуються саме сфери виховання, то актуальною залишається думка Аристотеля: «Мета існування держави – вирощувати окультурених шляхетних людей, у яких поєднувалися б аристократичний спосіб мислення з любов'ю до наук і до мистецтв» [12, с. 173–174], а ми додамо – і до своєї країни.

Висновки. Держава завжди дає запит освітній системі на підготовку своїх громадян не тільки з визначеними рівнями знань, а й з певними якостями. Сучасний простір вищої освіти стає ареною для боротьби буржуазних та аристократичних

ідей, що також знайшло відображення у вітчизняному Законі «Про вищу освіту» (2014 р.).

ВНЗ не тільки творить людину як професіонала, а й водночас формує етичні зразки та моделі поведінки для реалізації набутих знань, умінь, навичок і компетентностей.

У нашій країні теоретична та законодавча бази дають можливості вищим навчальним закладам для розробки концепцій та організації цілеспрямованого виховного впливу на молодь, що є особливо актуальним нині для студентів та студенток, що потребують взірців для життя, і для української держави, яку сучасна молодь має будувати.

Статтю підготовлено в рамках розробки науково-дослідної теми кафедри психології та педагогіки НАУКМА «Психолого-педагогічні умови становлення й функціонування особистості в сучасному соціально-економічному просторі».

Список літератури

1. Бєнуа А. Дух буржуазності [Електронний ресурс] / Ален де Бєнуа. – Режим доступу: <http://zentropa.net/teksty/duh-burzhuznostii.html>. – Назва з екрана.
2. Бєхтерєв В. Вопросы общественного воспитания / В. М. Бєхтерєв. – М.: Типо-лит. Т-ва И. Н. Кушнерєв и Ко, 1910.
3. Великий англо-український словник. A Comprehensive English-Ukrainian Dictionary / [уклад. М. Зубков]. – Х.: Фоліо, 2003.
4. Головань М. С. Компетєнція та компетєнтність: порівняльний аналіз понять [Електронний ресурс] / М. С. Головань. – Режим доступу: <http://www.pandia.org/text/79/473/9989.php>. – Назва з екрана.
5. Гончарєнко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончарєнко. – К.: Либідь, 1997.
6. Закон СССР «Об утверждении основ законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании» № 4536-VIII от 19.07.1973, Раздел VII, Ст. 46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=1831>. – Назва з екрана.
7. Закон УРСР «Про народну освіту» № 2778-VIII від 28.06.1974, Ст. 57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html. – Назва з екрана.
8. Закон УРСР «Про освіту» № 1060-XII від 23.05.1991, Розділ III, Ст. 50, 56 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page2>. – Назва з екрана.
9. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрана.
10. Муравьєва О. Как воспитывали русского дворянина [Електронний ресурс] / О. Муравьєва. – Режим доступа: <http://readli.net/kak-vospityivali-russkogo-dvoryanina-opyit-znamenitnyih-semey-rossii-sovremennym-roditelyam/>. – Заглавие с экрана.
11. Новый англо-український словник / [уклад. М. І. Балла]. – 4-те вид., виправ. та допов. – К.: Чумацький шлях, 2007.
12. Рассел Б. История западной философии / Б. Рассел. – К.: Основи, 1995.
13. Федор Бурлацкий: «Судьба дала мне шанс». Беседа главного редактора журнала «Российский адвокат» Р. А. Звягельского с Ф. М. Бурлацким // Общественно-правовой журнал «Российский адвокат». – 2007. – № 5.
14. Шапран Ю. О. Дискусійні питання компетєнції та компетєнтності [Електронний ресурс] / Ю. О. Шапран. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/28937/. – Назва з екрана.
15. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис [Електронний ресурс] / Э. Эриксон. – Режим доступа: <https://studfiles.net/preview/6177633/>. – Заглавие с экрана.
16. Яшкова А. Н. Возрастная психология [Електронний ресурс] / А. Н. Яшкова, Н. М. Сухарева. – Режим доступа: http://medicinapediya.ru/voznrastnaya-psihologiya_783/voznrastnaya-norma-39396.html. – Заглавие с экрана.
17. English Oxford Living Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/education>. – Title from the screen.
18. The All Nations English Dictionary All Nations Literature P. O. Box26300 Colorado Springs, CO 80936.

O. Zabuzova

THE QUESTION ABOUT UPBRINGING AT UKRAINIAN UNIVERSITIES

A great deal of scholarly monographs, articles, textbooks, and training manuals pontificate about the upbringing of students at our universities. At the very same time, more often than not, the heads of these institutions, just as their counterparts in other countries, refuse to acknowledge the aforementioned process as a responsibility of academic establishments. Upbringing, however, is intrinsic to all levels of education – at least, according to those learned works that diligently scrutinize the phenomenon in question along with its impact, purpose, and logic. General glossaries and dictionaries of similar function side with them too. Given such discord between theory and practice, it is quite hard to ignore the matter of one particular

complementary dependency – that between education and “proper breeding.” The former may be regarded as the reservoir for both upbringing and learning or, in equal measure, as the product of these two elements.

The imperial ideology of the Soviet Union claimed the unchallenged monopoly over all aspects of moral mentoring. For that reason, it took some effort to dissociate the notions of universal human values from the postulates of the Communist Party. While moving toward today's economic system, our society audited its previous worldview and aligned it with the nascent reality. Market economy and its interests brought about the demand for what is called ‘individualism’, ‘competitiveness’, ‘leadership abilities’, and ‘success orientation’. The most effective way to implant these very features into a person is, of course, to do it in his or her youth – i. e. during the university years. That means that the higher school, apart from just ‘preparing professionals’, is shaping the students’ ethical outlook and behavioral models which are to define the future application of one’s knowledge, skills, or competency.

This article reviews a number of legislative acts which reflect the state’s expectations to see in its citizens both relevant knowledge and very specific features of character. The attempts to meet such requirements have transformed the realm of higher education into an arena for a peculiar clash between two distinct ideologies – that of the bourgeois’ mindset and that of aristocratic mentality.

Keywords: higher school, upbringing and education, the law of Ukraine «On Higher Education», competency, values, nurturing elites at universities.

Матеріал надійшов 14.09.2017

УДК 378.091.3:659.4”19/20”

Рябець І. В.

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ В УКРАЇНІ: ПЕРШИЙ ЕТАП (друга половина ХХ ст. – 1993 р.)

Статтю присвячено становленню професійної підготовки вітчизняних фахівців із зв'язків з громадськістю в Україні, зокрема автор акцентує увагу на першому етапі (друга половина ХХ ст. – 1993 р.) цього процесу. Проаналізовано педагогічні, нормативно-правові документи; сформульовано головну особливість першого етапу становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців із зв'язків з громадськістю в Україні.

Ключові слова: ВНЗ, комунікація, зв'язки з громадськістю; професійна підготовка фахівців зв'язків з громадськістю; передумови професійної підготовки майбутніх фахівців із зв'язків з громадськістю; нормативно-правові документи щодо становлення професійної підготовки майбутніх фахівців із зв'язків з громадськістю.

Постановка проблеми та визначення актуальності дослідження. PR як вид діяльності з'явився в Україні близько 1990 р. на тлі переломного періоду в економіці й політиці нашої країни. На думку В. Березенко, «загальне уявлення про публік рилейшнз в Україні почало формуватися в 90-ті рр. ХХ ст.» [1, с. 70]. Під час радянського періоду в Україні використовували

пропаганду та агітацію замість PR. Раніше ми визначили п'ять основних етапів становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців із зв'язків з громадськістю в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) в історичному плані: перший етап – нульовий (друга половина ХХ ст. – 1993 р.), другий етап – підготовчий (1993–2006 рр.); третій етап – початковий